

Назви ремісників в англійській та українській історичній антропонімії

Прізвищеві системи різних народів є специфічними мовними системами. Формуються вони під впливом різних лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. Прізвищеві системи української та англійської мов відрізняються часом їх становлення та юридичної кодифікації. В Україні часом формування прізвищевої системи вважається XVII століття, та навіть ще до кінця XIX століття в ідентифікації низів суспільства, особливо селянства, мали місце відхилення навіть в офіційних документах. В Англії поява “других імен” (second names), тобто прізвиськ (bynames), які пізніше розвинулися у прізвища в сучасному розумінні цього терміну, відноситься до кінця давньоанглійського періоду. Прізвиська стали успадковуватися на початку XII століття, а час стабілізації цього процесу відноситься до початку XV століття.

Ці хронологічні розбіжності у формуванні прізвищ безперечно призвели під час їх утворення до активізації різних пластів апеллятивної та онімічної лексики. Це стало, поряд зі специфікою менталітету кожного народу, важливим екстралінгвістичним чинником, що мав свій вплив на утворення своєрідних прізвищевих систем цих двох народів.

Дослідження прізвищевої системи української мови, зокрема професійних назв, закладених в антропоосновах прізвищ, здійснювалося нами на матеріалі 11 тисяч найменувань прізвищевого типу з українськими антропоосновами, які містяться в “Реєстрах Війська Запорозького” 1649 року – найвидатнішої і найбагатшої за кількістю зафіксованого в ній лінгвістичного матеріалу пам’ятці української історичної антропонімії періоду активного формування української нації, української національної мови та сучасної антропосистеми. Матеріалом дослідження англійської прізвищевої системи послужив “Словник англійських прізвищ” [Рыбакин 1986], який містить 22700 прізвищ сучасної англійської мови.

Середньовічні прізвиська, як відомо, були офіційними неспадковими найменуваннями і базувалися на реальних ознаках їх носіїв. Дуже поширеним було використання в якості прізвиськ назв професійного заняття людини. Здебільшого заняття, на яке вказувало прізвисько, співпадало з реальною професією носія цього прізвиська. Проте з часом внаслідок юридичного закріплення прізвиськ і перетворення їх на спадкові офіційні прізвища професія людини і її прізвище співпадають уже рідко.

Досліджувані нами назви людини за професією, що послужили лексичною базою для творення прізвищ, в обох антропосистемах належать до різних тематичних підгруп. Це, зокрема, назви ремісників; назви людей, професійно пов'язаних з торгово-грошовими операціями; назви людей, основне заняття яких було пов'язане з сільським господарством; назви людей професійно зайнятих мисливством та рибальством; назви людей, професійно зайнятих морською справою; назви людей, основне заняття яких пов'язане з мистецтвом та інтелектуальною роботою, і т.ін.

Інформація, яку несуть мовні позначення ремісників і яка підкріплюється даними історичних досліджень, свідчить про те, що у період активного формування прізвищевої системи обох досліджуваних мов, тобто під час перетворення індивідуальних прізвиськ у спадкові офіційні найменування прізвищевих типу, успішно розвивалися численні ремесла: виробництво продуктів харчування, обробіток металів, будівництво, виготовлення тканин та виробів з них, гончарна справа, обробіток шкіри, добувні ремесла та ін. Тому вважаємо цілком закономірним той факт, що прізвища української та англійської мов, які виникли на базі назв ремісників, становлять найчисленнішу, за нашими підрахунками, підгрупу прізвищ серед тих, що містять у своїх основах назви людей за професією.

Етимологічний та семантичний аналізи відапелятивних прізвищ сучасної англійської мови, внесених до “Словника англійських прізвищ” А.І.Рибакіна, дозволили виявити в їх антропоосновах численні середньовічні назви

ремісників.(Зазначимо, що виявлення найдавніших лексем в антропоосновах сучасних англійських прізвищ було зумовлене подальшим вивченням хронологічної стратифікації лексичної бази сучасних англійських прізвищ, і тому, де можливо, ми вказуємо на давньоанглійські або середньоанглійські лексеми, закладені в антропоосновах прізвищ). Широко представленими є назви ремісників, що були зайняті обробкою металів та виготовленням з них знарядь праці, зброї, предметів побуту: пор. **bouer** (с.-англ. “майстер, що виготовляє зброю для метання стріл”) у прізвищах Bowyer, Bower, Boyer; **brasiere** (с.-англ. “ мідник”) у прізвищах Brasier, Braizier, Brasher, Brazier; **flecchere** (с.-англ. “майстер по виготовленню стріл”) у прізвищах Fletcher, Flesher; **fourbour** (с.-англ. “майстер по догляду за холодною зброєю, полірувальник”) у прізвищах Furber, Ferber, Forber; **goldsmith** (с.-англ. “ювелір”) у прізвищах Goldsmith, Gouldsmith; **gonner** (с.-англ. “зброяр”) у прізвищі Gunner; **lokier(e)** (с.-англ. “майстер, що виготовляє замки; слюсар”) у прізвищах Locker, Lockyer, Lockier, Lokier, Lockyers, Lockyear; **minter** (с.-англ. “чеканник”) у прізвищах Minter, Mintor і т. ін.

Назви ремісників, зайнятих обробкою шкіри та виготовленням виробів з неї, також становлять досить широко представлену підгрупу: пор. **barker** (с.-англ. “дубильник, шкіряник”) у прізвищі Barker; **cordewaner** (с.-англ. “майстер, який шив взуття з кордовської кольорової шкіри; чоботар”) у прізвищах Cordiner, Codnor, Cordner; **curr(e)iour** (с.-англ. “дубильник, шкіряник”) у прізвищах Currier, Curryer, Currer; **lorimer** (с.-англ. “лимар; сідельник”) у прізвищах Lorimer, Lorymer, Larymer, Loriner, Lorrimer; **sadiler** (с.-англ. “сідельник”) у прізвищах Saddler, Sadleir, Sadler; **sewer** (с.-англ. “швець”) у прізвищах Sayer, Sayers, Saer, Sare, Sayre, Sayres, Sear, Seare, Seares, Sears Seear, Seer, Seers, Seyers; **skinnere** (с.-англ. “шкіряник”) у прізвищах Skinner, Skynner, Shinner, Shinnors; **sutare** (с.-англ. “чоботар”) у прізвищах Souter, Suter, Sewter, Soutar, Souttar, Soutter, Sowter, Sueter, Sutor, Suttar, Sutter, Sutters, і т. ін.

Одним з найрозвинутіших ремесел у середньовічній Англії було виготовлення і обробка тканин. Назви майстрів, зайнятих цими ремеслами а також пошиттям одягу, є також досить численними в антропоосновах прізвищ: пор. **fullere** (с.-англ. “валяльник, сукновал”) у прізвищах Fuller, Voller; **glover** (с.-англ. “рукавичник”) у прізвищі Glover; **hosiere** (с.-англ. “майстер, що виготовляє шкарпетки”) у прізвищах Hosier, Hozier; **kembestere** (с.-англ. чесальниця (шерсті, льону”) у прізвищі Kempster; **litester(e)** (с.-англ. “фарбувальник”) у прізвищах Lister, Lyster, Lester, Lidster, Litster; **quylter** (с.-англ. “майстер, що шиє стібані ковдри”) у прізвищі Quilter; **sēamestre** (с.-англ. “швачка, кравчиня”) у прізвищах Simester, Simister; **soustere** (с.-англ. “швачка”) у прізвищі Souster; **spinnere** (с.-англ. “прядильник, прядильниця”) у прізвищі Spinner, і т. ін.

У антропоосновах прізвищ знаходимо такі середньовічні назви ремісників, зайнятих у будівництві: **dicere** (с.-англ. “землекоп”) у прізвищах Dicker, Dickers, Dikkers; **heuere** (с.-англ. “каменотес”) у прізвищі Hewer; **heliere** (с.-англ. “покрівельник”) у прізвищах Hellier, Hellyer, Helliar, Hellyar, Helyer, Hilliar, Hillier, Hillyer, Hilyer; **masoun** (с.-англ. “каменярь, каменотес”) у прізвищах Mason, Machan, Machen, Machent, Machin, Machon, Massen, Masson, Meacham, Meachem, Meachim, Meachin, Meecham; **quariere** (с.-англ. “робітник в каменоломні, в кар’єрі”) у прізвищі Quarrier; **redere** (с.-англ. “робітник, що покриває дахи очеретом”) у прізвищах Reader, Reeder, Reder, Readers, Reeders, і т. ін.

Назви робітників, що виготовляли продукти харчування, також послужили твірними основами численних прізвищ: пор. **bakere** (с.-англ. “пекар”) у прізвищах Baker, Baiker, Backer; **baxter** (с.-англ. “пекарка”) у прізвищах Baxter, Backster, Bagster; **bocher** (с.-англ. “м’ясник”) у прізвищах Butcher, Boucher, Boutcher, Bowcher, Bowker, Bucher; **breuer(e)** (с.-англ. “пивовар”) у прізвищі Brewer; **breuster** (с.-англ. “жінка-пивовар”) у прізвищах Brewster,

Broster; **coк** (с.-англ. “повар”) у прізвищах Cook, Cooke, Cookes, Cooks, Cookson, Coake, Coke, Cuckson, Cuxon, Cuxson, Cookman, Cockman, і т. ін.

Твірними основами прізвищ послужили також назви ремісників, що займалися обробіткою дерева та виготовленням виробів з нього: пор. **carpenter** (с.-англ. “тесляр; столяр”) у прізвищі Carpenter; **coupere** (с.-англ. “бондар”) у прізвищах Cooper, Couper, Coopper, Copper, Cowper, Cupper; **cyver** (с.-англ. “ситар; решетар”) у прізвищах Sivier, Sivyer, Siviers, Sivyers, Sevier, Sevyer; **joinour** (с.-англ. “столяр”) у прізвищах Joiner, Joiner; **pitcher** (с.-англ. “смоляр”) у прізвищах Pitcher, Pitchers; **sawer** (с.-англ. “пилець”) у прізвищах Sawyer, Sawyers, Sayer, Sayers; **schipwright** (с.-англ. “корабельний тесляр”) у прізвищі Shipwright та ін.

Ми навели лише найбільш представлені підгрупи середньовічних назв ремісників. Загалом серед 22700 прізвищ, внесених до “Словника англійських прізвищ” А.І.Рибакіна, нам вдалося виявити 1383 прізвища, утворені на базі назв людини за професією та заняттям (що становить 6% від загальної кількості прізвищ). У їх антропоосновах закладено 489 назв людини за професією; з них 227 назв позначають ремісників (що становить 46%). Середньовічні назви ремісників відзначаються досить високою продуктивністю - на їх основі постало 536 прізвищ (що становить понад 2% від загальної кількості прізвищ), які у різних своїх фонографічних варіантах збереглися в сучасній англійській мові.

Етимологічний та семантичний аналіз антропооснов назв прізвищевих типу, внесених до “Реєстрів Війська Запорозького”, показали, що серед відапелятивних антропооснов назви людей за родом діяльності утворюють одну з найчисленніших лексико-семантичних груп, а саме: 410 семем української мови з-поміж 4669, що становить 9% [Добровольська 1995]. Найбільш представленими серед них, як і в англійській прізвищевій системі, є назви ремісників. Наведемо основні підгрупи назв ремісників, закладених в антропоосновах досліджуваних нами українських прізвищ. Це, зокрема, назви ремісників, що були зайняті

обробкою металів та виготовленням з них знарядь праці, зброї та ін.: **залізник** (“ливарник; торговець залізними виробами” -ЕС) у прізвищах Зелезняк, Зелезняченко, Железняк, Желѣзняк, Железниченко, Желзняченко, Желязнечок, Желизняченко, Желѣзняченко, Желязняченко; **золотар** (“майстер, що виготовляє художні вироби, прикраси і т.ін. з коштовних металів і каміння; той, хто покриває позолотою, золотить що-небудь”-СУМ) у прізвищах Золотар, Золотарь, Золотаренко, Золотарець; **клепач** (“робітник, що займається клепанням” –СУМ) у прізвищах Клепач, Клепаченко, Клипаченко; **ковач** (діал. “коваль”) у прізвищах Ковач, Коваченко, Ковачка; **котельник** (“той, хто робить казани або лагодить їх” –СУМ) у прізвищах Котельниченко, Котельницький; **котляр** (“той, хто робить казани або лагодить їх”- СУМ) у прізвищах Котляр, Котляренко, Котляров, і т. ін.

Назви робітників,що виготовляли продукти харчування:**бражник** (“продавець браги”-Гр) у прізвищах Бражник, Бражник, Бражниченко; ***брагар** (пор. брагарник “браговар” –Гр) у прізвищі Брагар; **бровар** (“робітник на пивоварні”-ЕС) у прізвищі Броварець; **квасник** (“той, хто варить, готує або продає квас”-СУМ) у прізвищі Квасниченко; **квасниця** (жін. до квасник- СУМ) у прізвищі Квасниця; ***колачник** (пор. діал. калашник “пекарь, дѣлаючий калачи”-Гр) у прізвищах Калачник, Калачнык, Калачниченко, Калачныченко, Колачник, і т.ін.

Назви ремісників, що займалися обробкою дерева та виготовленням виробів з нього: **бердник** (“майстер, який робить берда”-СУМ) у прізвищах Бердник, Бердниченко, Бердняченко; **бондар** (“майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев’яні відра і т.ін.”-СУМ) у прізвищах Бондар, Бондаренко, Бондаровський; **боднар** (діал. бондар-СУМ) у прізвищі Боднаров; **гребінник** (“той, хто виробляє гребінки, гребінці”-СУМ) у прізвищах Гребенник, Гребенниченко; **гонтар** (“той, хто виготовляє гонт (гонту)”-СУМ) у прізвищах Кгонтар, Кгонтаренко, Кгонтеренко, Кгондаренко; **драч** (“пильщик”-Гр) у прізвищах Драч, Драченко, Драцкий; **сокирник** (діал. тесляр –СУМ) у прізвищі Сокирник; **трач** (“пиляр; той, хто пиляє що-небудь пилкою”- СУМ) у прізвищі Трачиненко.

Назви ремісників, що займалися виробництвом тканин та пошиттям одягу: **кравець** (“фахівець із пошиття одягу”- СУМ) у прізвищах Кравець, Кравченко, Кравчын, Кравецкий; **кравченко** (“учень кравця; кравецький підмайстер”- СУМ) у прізвищі Кравченко; **прядка** (т.с. що пряха “прядильниця”- Гр; **прадка** – діал. пряха) у прізвищах Прядченко, Прадченко; **ткач** (“робітник, майстер, який виготовляє тканини на ткацькому верстаті”- СУМ) у прізвищах Ткач, Ткаченко, Ткачов, і т. ін.

Назви ремісників, зайнятих обробкою шкіри та виготовленням виробів з неї: **гарбар** (“кушнір”- СУМ) у прізвищі Гарбар; **кушнір** (“фахівець, що вичиняє хутро із шкіри та шиє хутрянні вироби” –СУМ) у прізвищах Кушнер, Кушнѣр, Кушнеренко, Кушнѣренко, Кушнѣрчик, Кушнеровский; **римар** (“майстер, який виготовляє ремінну зброю”- СУМ) у прізвищах Римар, Рымар, Римарь, Римарчик, Римаренко, Ріманеок; **чоботар** (“майстер, який шиє і ремонтує чоботи та інші види взуття; швець”-СУМ)) у прізвищі Чоботаренко; **швець** (“майстер, що шиє і лагодить взуття”- СУМ) у прізвищах Швець, Швецкий, Шевченко, і т.ін.

В українському джерелі фактичного матеріалу налічується 90 назв ремісників. Це 22% від загальної кількості семем в лексико-семантичній групі “Назви осіб за професією”. На базі їх утворилися 210 прізвищ, що, як і в англійській мові, становить майже 2% від загальної кількості прізвищ, зафіксованих у досліджуваних нами джерелах.

Список літератури

1. Добровольська О.Я. Лексична база прізвищ Війська Запорозького, за “Реєстрами” 1649 р.- АКД.- Ужгород, 1995.
2. Реестра всего Войска Запорожскаго после Зборовскаго договора съ королемъ польскимъ Яномъ Казимиромъ, составленные 1649 года, октября 16 дня, и изданные по подлиннику О.М.Бодянским.- М., 1875.
3. Рыбакин А.И. Словарь английских фамилий.- М, 1986.

Умовні скорочення

Гр	Словарь української мови. Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко.-К., 1907-1909.- Т.1-4.
ЕС	Етимологічний словник української мови.- К.: Наукова думка, 1982-1989. Т.1-3.
СУМ	Словник української мови.- К.:Наукова думка, 1970-1980. Т.1-11.